

RASKID USVOJENJA

Usvojenje je veoma značajna pravna i društvena ustanova. Zbog svoga značaja, materija usvojenja regulisana je posebnim zakonom, Osnovnim zakonom o usvojenju.¹ Pitanju raskida usvojenja zakonodavac posvećuje odgovarajuću pažnju regulišući načine raskida usvojenja u odredbama članova 20, 21 i 22 Osnovnog zakona o usvojenju, kao i u odredbi člana 24 Osnovnog zakona o braku.

Usvojenjem se zasniva između dva lica odnos koji postoji između roditelja i dece (čl. 1 Osnovnog zakona o usvojenju). No iako Zakon ovako kaže, zaključenjem ugovora o usvojenju, za koji je zakonom propisana naročita forma, između dva lica zasniva se odnos koji je samo sličan odnosu između roditelja i dece, a ne i potpuno istovetan sa njim. U osnovi svakog roditeljskog odnosa leži srodnički odnos, koji može nastati prirodnim putem (tj. rođenjem u braku ili van braka), ili pravnim putem (tj. usvojenjem). Roditeljski odnos zasniva se na krvnom srodstvu, a odnos usvojenja na građanskom srodstvu. Krvno srodstvo uspostavlja u odnosima između roditelja i dece jednu trajnu vezu koja je neraskidljiva. Takvom je čini sama prirodna osnova roditeljskog odnosa — rođenje u braku ili van braka. Građansko srodstvo pak uspostavlja u odnosima između usvojioca i usvojenika jednu isto tako trajnu vezu, s tim što se ona može i raskinuti. Sama činjenica da usvojenje nastaje voljom lica koja učestvuju u zaključivanju ugovora o usvojenju čini njihov odnos, koji je tim ugovorom zasnovan, raskidivim. Prema tome, raskidljivost odnosa usvojenja je ono čime se on razlikuje od prvog roditeljskog odnosa. Zbog toga i kažemo da je odnos usvojenja samo sličan a ne i istovetan sa roditeljskim odnosom.

Raskidljivost odnosa usvojenja uslovljena je, kao što smo videli, pre svega, načinom njegovog zasnivanja. Postoje i drugi razlozi koji opravdavaju mogućnost raskida usvojenja. Ustanova usvojenja u našem pravu ima karakter značajne društvene mere kojom se ostvaruje socijalna zaštita maloletnih lica. Naime, usvojenje u našem pravu ima

¹ Ovaj zakon je prvobitno bio donet kao Zakon o usvojenju, i objavljen u »Službenom listu FNRJ«, br. 30/1947, sa izmenama i dopunama objavljenim u »Službenom listu FNRJ«, br. 24/1952. Karakter osnovnog zakona dobio je prema Zakonu o izmenama i dopunama Zakona o usvojenju, objavljenom u »Službenom listu SFRJ«, br. 10, od 10. III 1965. godine.

zadatak da pruži porodičnu zaštitu maloletnim licima koja nisu pod roditeljskim staranjem ili o kojima roditelji nisu u mogućnosti da se staraju. Usvojenjem veliki broj takve dece nalazi toplo porodično okruženje, a u njemu zaštitu, vaspitanje i ljubav. S druge strane, usvojenjem se omogućuje licima koja nemaju dece da zasnju svoju porodicu, i na taj način nadoknade ono što su im prirodni ili drugi činioci oduzeli ili uskratili. Imajući sve ovo u vidu, možemo reći da usvojenje u našem pravu ima dva cilja. Prvi i najvažniji cilj usvojenja je da se deci bez roditelja ili roditeljskog staranja pruži roditeljska zaštita i staranje, a drugi je da lica koja nemaju ili nemaju dovoljno dece mogu to nadoknaditi usvojenjem tuđeg maloletnog deteta. Ako se usvojenjem ne postigne željeni cilj, naročito ako se ne postigne zbrinjavanje i zaštita malolentog usvojenika, ako usvojenje izgubi svoju svrhu postojanja, najcelishodnije je raskinuti ga. Mogućnošću raskida usvojenja onemogućuje se da se ustanova usvojenja pretvori u svoju suprotnost. Odnos koji se zasniva usvojenjem, po svojoj prirodi, je takav odnos u kome mogu vremenom nastupiti velike promene. Između usvojioca i usvojenika može doći do nesporazuma, netrpeljivosti, nepodnošljivog daljeg zajedničkog života i sl. Ukoliko se ne bi dopustila mogućnost raskida usvojenja, mnoga lica, koja bi inače želela usvojiti, teže bi se odlučila da zasnju usvojenje i prime na sebe rizik da kasnije žive u jednoj zajednici koja bi izgubila svoj smisao. To bi štetilo, pre svega, maloletnoj deci koja bi mogla biti usvojena. Iz iznetih razloga, u našem pozitivnom pravu, kao i u skoro svim stranim zakonodavstvima, predviđena je mogućnost raskida usvojenja.²

I. Uticaj smrti na prestanak usvojenja

Zakonodavac u članovima 20. 21. i 22. Osnovnog zakona o usvojenju, kao i u članu 4 Osnovnog zakona o braku, taksativno nabraja načine prestanka usvojenja. To su: prestanak usvojenja sporazumom usvojioca i usvojenika (čl. 20), rešenjem organa starateljstva po službenoj dužnosti (čl. 21), rešenjem organa starateljstva na zahtev usvojioca ili usvojenika (čl. 22) i zaključenjem braka između usvojioca i usvojenika (čl. 24, st. 1. Osnovnog zakona o braku).

Postavljanje i razmatranje pitanja da li smrću usvojioca ili usvojenika prestaje usvojenje nameće se zbog stilizacije odredbe stava 2 člana 17 Osnovnog zakona o usvojenju koja glasi: »Ako su bračni drugovi zajednički usvojili, smrću jednog od njih ne prestaje odnos

² Zakon o porodici Čehoslovačke Socijalističke Republike od 1964. godine, u članu 74 predviđa neraskidljivo usvajanje. Prema odredbi ovog člana, usvojenje može biti ostvareno i putem odluke suda, na predlog usvojioca da ovaj bude upisan u matičnu knjigu umesto roditelja usvojenika. Ovako mogu usvojiti dete samo bračni drugovi ili jedan od bračnih drugova koji živi u braku s jednim od roditelja deteta. Ne može se raskinuti ni la légitimation adoptive u francuskom pravu. Ova vrsta usvojenja postoji takođe u Danskoj i Urugvaju. O tome videti Etude comparative des lois relatives a' l'adoption, Nations Unies, 1956; citirano prema Dr Mehmedu Begoviću: Porodično pravo, Beograd, 1959, str. 162.

usvojenja između drugog bračnog druga i usvojenika i njegovih potomaka«. Postavlja se pitanje da li se iz ove odredbe može izvesti zaključak da usvojenje prestaje između umrlog bračnog druga i usvojenika i njegovih potomaka, ili, drugim rečima rečeno, da usvojenje prestaje smrću usvojioca. Sama stilizacija gore citirane odredbe Zakona navodi nas da potvrdno odgovorimo na ovo pitanje. Međutim, ova odredba Zakona ne može se tumačiti izdvojeno od ostalih odredaba, pre svega onih kojima je regulisan prestanak usvojenja. Zakonodavac, kao što smo videli, taksativno nabraja načine prestanka usvojenja ne predviđajući ni u jednoj odredbi smrt usvojioca ili usvojenika kao jedan od njih. Da je zakonodavac hteo da predvidi smrt usvojioca ili usvojenika kao način prestanka, učinio bi to izričito, dakle, na isti način na koji je predvideo ostale slučajeve prestanka usvojenja. Osim toga, na osnovu postojanja usvojenja i posle smrti usvojioca, usvojenik izvodi svoje nasledno pravo prema umrlom usvojiocu. Prema tome, možemo zaključiti da usvojenje ne prestaje smrću usvojioca.

U vezi pitanja prestanka usvojenja smrću usvojenika u pravnoj teoriji vrši se distinkcija na prestanak usvojenja smrću usvojenika koji ima potomka i prestanak usvojenja smrću usvojenika koji nema potomka. Pravni teoretičari u odgovoru na pitanje da li usvojenje prestaje smrću usvojenika koji ima potomka saglasni su da usvojenje na taj način ne prestaje. Dejstvo usvojenja proteže se i na usvojenikove potomke. Građansko srodstvo koje se zasniva usvojenjem između usvojioca i usvojenikovih potomaka postoji i posle smrti usvojenika. Samim tim odnos usvojenja između usvojioca i usvojenikovih potomaka postoji i posle smrti usvojenika, tj. ne prestaje njegovom smrću.

Međutim, o pitanju prestanka usvojenja smrću usvojenika koji nema potomka u pravnoj teoriji postoje različita mišljenja. Po jednom mišljenju, usvojenje ne prestaje ni smrću usvojenika koji nema potomka.³ U prilog ovog mišljenja navode se sledeći argumenti. Iako smrću usvojenika prestaje glavna svrha usvojenja — zbrinjavanje i zaštita maloletne dece — smrt sama po sebi nije činjenica koja automatski znači prestanak usvojenja, jer i posle smrti usvojenika mogu postojati izvesne dužnosti usvojioca koje se sastoje u obavezi podnošenja troškova oko sahrane usvojenika, održavanju njegovog groba i slično. Po jednom pak drugom mišljenju, smrt usvojenika koji nema potomaka dovodi do prestanka usvojenja faktičnim putem, budući da usvojenje ne stvara nikakve srodničke odnose niti pravne veze usvojioca sa ostalim usvojenikovim srođnicima, osim sa njegovim potomcima.⁴ Ovo drugo mišljenje u stvari polazi od činjenice da smrću usvojenika koji nema potomaka prestaje glavna svrha usvojenja — zbrinjavanje i zaštita maloletnika — i zadržava se samo na tome. Međutim, po našem mišljenju, odnos usvojenja treba posmatrati u svetlu svih prava i obaveza koje usvojenjem nastaju za usvojenika odnosno usvojioca. Neke od tih obaveza i prava zbog svoje prirode prestaju smrću usvojenika, dok se druge upravo u trenutku njegove

³ Dr Prokop: Usvojenje, Zagreb, 1963, str. 178.

Isto tako dr Mihailo Mitić: Porodično pravo (skripta), Niš, 1964.

smrti rađaju. Takav je slučaj, na primer, sa obavezom podnošenja troškova oko sahrane, obavezom održavanja groba usvojenika i slično. Osim toga, ni u samom Zakonu ne može se naći oslonac za kritikovano shvatanje. Iz navedenih razloga smatramo da se o ovom pitanju može usvojiti prvo gledište, po kome usvojenje ne prestaje ni smrću usvojenika koji nema potomaka.

U vezi sa pitanjem uticaja smrti na prestanak usvojenja, treba istaći da usvojenje, iako ne prestaje smrću, može prestati raskidom posle smrti usvojioca ili usvojenika. Ako smrću usvojioca maloletni usvojenik dođe u težak položaj, a postoji mogućnost da bude usvojen od nekog drugog lica, nadležni organ može doneti rešenje, po službenoj dužnosti ili na zahtev usvojenika, o raskidu usvojenja. Isto tako usvojenje se može raskinuti rešenjem organa starateljstva na zahtev usvojioca posle smrti usvojenika. No i u jednom i u drugom slučaju bitno je to da usvojenje ne prestaje smrću usvojioca odnosno usvojenika, već raskidom nakon smrti usvojenog lica ili lica koje je usvojenje izvršilo.

II. Načini raskida usvojenja

Kao što smo ranije izneli, usvojenje se može raskinuti na četiri načina. Tri načina regulisana su Osnovnim zakonom o usvojenju, a jedan Osnovnim zakonom o braku. Načini prestanka usvojenja su, prema ovim zakonima, prestanak usvojenja sporazumom usvojioca i usvojenika, rešenjem organa starateljstva po službenoj dužnosti, rešenjem organa starateljstva na zahtev usvojioca ili usvojenika i prestanak usvojenja zaključenjem braka između usvojioca i usvojenika. U daljem izlaganju razmotrićemo ponaosob svaki od navedenih načina.

1. *Raskid usvojenja sporazumom stranaka.* Ovaj način raskida usvojenja regulisan je u članu 20. Osnovnog zakona o usvojenju. U odredbi ovoga člana kaže se: »Usvojenje može prestati sporazumom usvojioca i usvojenika po propisima koji važe za njegovo zaključenje. Ako je usvojenik dostigao punoletstvo, organ starateljstva neće ispitivati da li je prestanak usvojenja koristan po usvojenika«.

Zakonodavac u navedenom propisu dozvoljava mogućnost prestanka usvojenja na isti način na koji je ono i zaključeno. To znači da se u principu ugovor o usvojenju koji je sklopljen voljom stranaka može voljom istih stranaka i raskinuti. Ugovor o raskidu, po prirodi stvari, mora biti zaključen vremenski kasnije od ugovora o zaključenju usvojenja. Kao što usvojenje ne može biti sklopljeno pod nekim uslovom ili na određeno vreme, isto tako usvoji-lac i usvojenik ne bi se mogli sporazumeti u toku trajanja odnosa usvojenja da će usvojenje prestati pošto se ispuni neki uslov ili pošto protekne određeno vreme.⁵

⁴ Mirjana Papo: O prestanku usvojenja, Socijalna politika br. 7—8/64, str. 805.

⁵ Nemački građanski zakonik ovo izričito kaže u paragrafu 1768 stav 1 koji glasi: »Pravni odnos zasnovan usvojenjem može se raskinuti. Raskid ne može uslediti ni pod uslovom ni u određenom roku«. (Bürgerliches Gesetzbuch, Stand am 1. januar, München, 1966.).

Regulišući prestanak usvojenja sporazumom stranaka, zakonodavac je napravio razliku između prestanka usvojenja sporazumom između usvojioca i punoletnog usvojenika i prestanka usvojenja sporazumom između usvojioca i maloletnog usvojenika. Kad se radi o raskidu usvojenja sporazumom usvojioca i punoletnog usvojenika, volja stranaka pri zaključenju ugovora o raskidu usvojenja nije ničim ograničena. Punoletni usvojenik u mogućnosti je sam da štiti svoje interese. Zbog toga organ starateljstva neće ni ispitivati da li je takav raskid usvojenja koristan po usvojenika. Ovo proizilazi iz odredbe stava 2. člana 20. Osnovnog zakona o usvojenju. Potrebno je, dakle, i dovoljno da usvojilac i usvojenik saglasno izjave volju, u zakonom propisanoj formi, pa da usvojenje prestane. Kod raskida usvojenja sporazumom između usvojioca i usvojenika koji je još maloletan, zakonodavac ne prepušta strankama da isključivo svojom voljom odlučuju o raskidu usvojenja, isto onako kao što ni prilikom zaključenja ugovora o usvojenju ne dozvoljava da o zaključenju odlučuju stranke isključivo svojom voljom. Pošto se radi o maloletnom licu, organ starateljstva je dužan da i pri raskidu usvojenja ispituje da li je prestanak usvojenja koristan za usvojenika. Ova dužnost organa starateljstva proizilazi iz odredbe stava 2. člana 20. Osnovnog zakona o usvojenju, a izraz je posebne zaštite maloletnih lica od strane društva. Ovde interes usvojenika, pored roditelja ili staratelja, štiti i organ starateljstva, jer se radi o prestanku odnosa koji je od posebnog značaja za budućnost maloletnog usvojenika. Ocenjujući da li je prestanak usvojenja koristan za maloletnog usvojenika, organ starateljstva, u stvari, ispituje da li je i u kojoj meri postignut cilj usvojenja — zbrinjavanje i zaštita maloletnog lica. Ako maloletnik živi u sredini u kojoj je potpuno zanemaren njegov fizički, moralni i intelektualni odgoj, ako nema izgleda da će usvojenjem biti odgojen za korisnog člana zajednice, nije ni postignuto ono što se usvojenjem želelo postići. Organ starateljstva će, dakle, s tog izgleda oceniti korisnost daljeg postojanja usvojenja i dati svoje mišljenje o raskidu istog.

U pravnoj teoriji postoji mišljenje po kome, u slučaju smrti usvojenika, usvojenje može biti raskinuto sporazumom usvojioca i usvojenikovih potomaka.⁶ Ako su potomci usvojenika punoletni oni samostalno zaključuju ugovor o raskidu usvojenja. Ako su pak maloletni, ugovor o raskidu usvojenja zaključuju njihovi zakonski zastupnici (ne zastupnici umrlog usvojenika koji su učestvovali pri sklapanju usvojenja).

Usvojenje, kao što je rečeno, prestaje sporazumno između usvojioca i usvojenika po propisima koji važe za njegovo zaključenje. Shodno tome, strane ugovornice pri zaključenju ugovora o raskidu usvojenja su usvojilac i usvojenik odnosno usvojenikovi roditelji ili staraoci.⁷ Ako je maloletni usvojenik stariji od 10 godina za raskid usvo-

⁶ Dr Mihailo Mitić, *Porodično pravo* (skripta) Niš, 1964, str. 60.

⁷ Roditeljsko pravo usvojenikovih roditelja, koje inače miruje za vreme trajanja odnosa usvojenja jer ga vrši usvojilac, u ovom momentu ponovo oživljuje.

jenja potrebna je i njegova saglasnost. Pošto se prilikom zaključenja ugovora o usvojenju traži saglasnost oba bračna druga, iako je usvojilac samo jedan od njih, postavlja se pitanje da li je i za zaključenje ugovora o raskidu usvojenja potrebno prisustvo i saglasnost oba bračna druga. I o ovom pitanju u pravnoj teoriji postoje različita mišljenja. Po jednom mišljenju (A. Prokop), za raskid usvojenja sporazumom usvojioca i usvojenika potrebna je saglasnost bračnog druga usvojioca, pošto je ona potrebna i za sklapanje usvojenja. Po drugom mišljenju (M. Mitić), bračnom drugu usvojioca, koji se ne javlja u ulozi lica koje usvaja, ne bi trebalo dati mogućnost da spreči raskid usvojenja na taj način što bi se tražila njegova saglasnost pri zaključenju ugovora o raskidu usvojenja. Po ovom mišljenju, lice koje iz odnosa usvojenja nema nikakvih prava i dužnosti, nije ovlašćeno da utiče na dalje trajanje usvojenja. Smatra se pravno neodrživim da lice čije interesi nisu angažovani odlučuje o daljem trajanju usvojenja. Prvo mišljenje nalazi svoj oslonac u Zakonu, dok se drugo rukovodi praktičnim razlozima. Nama se čini da je drugo rešenje ovoga pitanja praktičnije pa samim tim i prihvatljivije. Sama činjenica da je bračni drug usvojioca učestvovao u zaključenju ugovora o usvojenju nije dovoljna da opravda zahtev za njegovim učešćem pri zaključenju ugovora o raskidu usvojenja. Traženjem saglasnosti bračnog druga usvojioca pri zaključenju ugovora o usvojenju štite se i njegovi interesi, jer se usvojenjem stvara jedna nova zajednica u kojoj će bračni drug usvojioca živeti. Prilikom prestanka usvojenja takvog interesa više nema. Traženje saglasnosti bračnog druga usvojioca i pri zaključenju ugovora o raskidu usvojenja samo bi otežavalo sporazumni raskid ugovora, a za to nema nikakvog opravdanja. Pored toga, usvojenje može prestati mimo volje bračnog druga koji nije usvojilac na jedan od načina predviđenih u članu 21. i 22. Osnovnog zakona o usvojenju, tj. rešenjem organa starateljstva po službenoj dužnosti ili na zahtev usvojioca ili usvojenika. Iz navedenih razloga, mišljenja smo da pri zaključenju ugovora o raskidu usvojenja ne bi trebalo tražiti saglasnost bračnog druga usvojioca, koji se i sam ne pojavljuje kao lice koje je usvojilo.

Prema tome, sadejstvo bračnih drugova u slučaju sporazumnog raskida usvojenja traži se samo onda kad su bračni drugovi, koji žele da raskinu usvojenje, zajednički usvojili maloletno dete, ili je jedan bračni drug usvojio dete drugog bračnog druga. U prvom slučaju oba bračna druga pojavljuju se u ulozi usvojioca, a u drugom slučaju jedan bračni drug — roditelj deteta — zastupaće maloletnog usvojenika kao njegov zakonski zastupnik.

Zainteresovana lica podnose nadležnom organu starateljstva prijavu za sporazumni raskid usvojenja.

Ugovor se smatra zaključenim momentom potpisivanja zapisnika o sporazumnom raskidu usvojenja. Na osnovu ovog pismenog sporazuma organ starateljstva može doneti rešenje kojim se deklariše prestanak usvojenja. Takođe, organ starateljstva može u rešenju kojim potvrđuje sporazum o prestanku usvojenja odrediti na teret usvojioca izdržavanje usvojeniku do punoletstva, vodeći računa o imovnom stanju obe strane (član 23. Osnovnog zakona o usvojenju).

2. Raskid usvojenja rešenjem organa starateljstva po službenoj dužnosti. Drugi način raskida usvojenja (ovim redom ih i zakonodavac izlaže) je raskid usvojenja rešenjem organa starateljstva po službenoj dužnosti. Prema odredbi stava 1. člana 21. Osnovnog zakona o usvojenju »Usvojenje može prestati rešenjem organa starateljstva kad on utvrdi da to zahtevaju opravdani interesi maloletnog usvojenika«. Razlog za raskid usvojenja rešenjem organa starateljstva po službenoj dužnosti predviđen je u ovoj odredbi u vidu opšte formulacije »kad to zahtevaju opravdani interesi maloletnog usvojenika«. U pravnoj teoriji srećemo se sa definicijom opravdanog interesa maloletnog usvojenika. Po ovoj definiciji »opravdani interesi malolentog usvojenika jesu takvi važni interesi koji se tiču ličnosti ili imovine usvojenika, a koji su u konkretnom odnosu usvojenja do te mere ugroženi da bi zbog ostajanja u tom odnosu razvitak maloletnika i njegova budućnost pretrpeli nepopravljivu štetu.⁸ Na organu starateljstva leži dužnost da u svakom konkretnom slučaju oceni osnovanost potrebe za raskidom usvojenja, tj. da oceni razloge koji nas nesumnjivo navode na zaključak da je u interesu maloletnog usvojenika da se odnos usvojenja raskine.

Pošto Osnovni zakon o usvojenju ne navodi slučajeve u kojima dolaze do izražaja opravdani interesi maloletnog usvojenika, tj. u kojima opravdani interesi maloletnog usvojenika zahtevaju da se usvojenje raskine po službenoj dužnosti, navešćemo neke takve slučajeve koji su se iskristalisali u praksi organa starateljstva.

1) Ako usvojilac u toku trajanja odnosa usvojenja bude lišen roditeljskog prava, sama činjenica lišenja roditeljskog prava dovoljan je razlog da organ starateljstva donese rešenje o prestanku usvojenja. Skoro se ne bi mogla ni zamisliti situacija da interes maloletnog usvojenika nalaže drugačije rešenje, jer se radi o usvojiocu koji je zloupotrebljavao svoje roditeljsko pravo ili grubo zanemarivao svoje roditeljske dužnosti.

2) Usvojenje se raskida i onda ako je odnos usvojioca prema usvojeniku takav da bi usvojioca trebalo lišiti roditeljskog prava, a to iz bilo kojih razloga još nije učinjeno. Ovakva situacija će biti u sledećim slučajevima:

— ako usvojilac zloupotrebljava svoj položaj na štetu usvojenika, naročito na taj način što ga prisiljava na težak fizički rad, nemilosrdno tuče, muči glađu, muči raznim pretnjama, seksualno iskorišćava, nagoni na izvršenje krivičnih dela, na prosjačenje, prostituciju ili drugo nemoralno ponašanje itd. Ako usvojilac iz svega toga izvlači za sebe korist, onda će to utoliko pre biti razlog za raskid usvojenja.

— ako usvojilac zanemaruje svoje dužnosti prema usvojeniku tako što se ne stara o njegovom fizičkom podizanju i ne brine o njegovom zdravlju (ne hrani ga dovoljno, ne odeva, vidi da je usvojenik teže oboleo i ne preduzima nikakve mere za njegovo lečenje), što se

⁸ Dr Ana Prokop, Usvojenje, Zagreb, 1963., str. 187.

ne stara o pravilnom vaspitanju i obrazovanju maloletnog usvojenika (vaspitava ga pogrešno, ne šalje ga u školu, ne kontroliše njegov uspeh u školi) itd.

3) Razlog za raskid usvojenja bilo bi i to ako usvojioc oboli od duševne bolesti ili od kakve teške zarazne bolesti koja dovodi u opasnost život i zdravlje usvojenika, a pri tom ne preduzima potrebne hitne mere svog lečenja ili zaštite života usvojenika.

4) Usvojenje treba takođe raskinuti ako je prema usvojiocu izrečena kazna strogog zatvora bez obzira na prirodu krivičnog dela ili kazna zatvora zbog krivičnog dela izvršenog iz koristoljublja.⁹

Rešenjem organa starateljstva po službenoj dužnosti usvojenje može prestati samo u slučajevima u kojima je u pitanju maloletni usvojenik. Postupak za raskid usvojenja pokreće organ starateljstva po službenoj dužnosti. Međutim, inicijativu za pokretanje postupka može dati bilo koje lice, pa i sam maloletni usvojenik. I u ovom slučaju, kao što vidimo, dolazi do izražaja posebna zaštita interesa maloletnog lica od strane društva.

Ukoliko su ispunjene obe pretpostavke za raskid usvojenja po članu 21. Zakona, a to su: da se radi o maloletnom usvojeniku i da raskid zahtevaju opravdani interesi maloletnog usvojenika, organ starateljstva će doneti rešenje kojim se usvojenje raskida. Ovde se može postaviti pitanje kako će postupiti organ starateljstva ako se maloletni usvojenik protivi raskidu usvojenja. Drugim rečima, da li organ starateljstva može i pored protivljenja maloletnog usvojenika doneti rešenje o raskidu usvojenja. Mišljenja smo da ovakvo protivljenje maloletnog usvojenika pri odlučivanju o raskidu usvojenja ne bi trebalo uzimati u obzir u tom smislu da ono onemogućići raskid, jer je ovde društveni interes da se ustanova usvojenja ne izvrgne u svoju suprotnost jači od envetualnog interesa usvojenika da se odnos usvojenja ne raskine.

Protiv rešenja organa starateljstva o raskidu usvojenja može se uložiti žalba u roku od 15 dana. I ovde će organ starateljstva u svom rešenju o raskidu usvojenja, ako za tim postoji potreba, odrediti obavezu usvojioca da daje usvojeniku izdržavanje do punoletstva.

3. — *Raskid usvojenja rešenjem organa starateljstva na zahtev usvojioca ili usvojenika.* Ovo je u zakonodavstvima najčešći način raskida usvojenja. Ovaj način raskida usvojenja u našem pravu regulisan je u članu 22. Osnovnog zakona o usvojenju. Po ovom propisu »usvojenje može prestati rešenjem organa starateljstva na zahtev usvojioca ili usvojenika kad se utvrdi da za to postoje važni razlozi«. I u slučaju raskida usvojenja rešenjem organa starateljstva na zahtev usvojioca ili usvojenika razlog za raskid predviđen je u vidu opšte for-

⁹ Neki od ovih razloga navedeni su u članku Milutina Jovanovića: »Pravna zaštita dece i omladine«, Narodni odbor br. 10—11/1956, str. 954, a do nekih se došlo na osnovu negativnih pretpostavki člana 8. Osnovnog zakona o usvajanju.

mulacije: »kad za to postoje važni razlozi«. ¹⁰ Organ starateljstva je dužan da u svakom konkretnom slučaju ispita i oceni o kakvim se razlozima radi, u kojoj meri i za koga su ti razlozi važni. Takvih razloga može biti u životu mnogo i veoma različitih. Prema dosadašnjoj praksi organa starateljstva, formirao se određeni krug razloga koji se smatraju »važnim razlozima« za raskid usvojenja. To mogu biti, na primer, sledeći razlozi:

1) ako se usvojiocu nakon usvojenja rodi dete pa više nije u mogućnosti da izdržava usvojenika;

2) ako se nakon zaključenja usvojenja vrati roditelj maloletnog usvojenika koji je bio nestao ili je bio proglašen za umrlog, ili koji iz objektivnih razloga nije mogao da vrši roditeljsko pravo;

3) ako usvojiac ili usvojenik rade o glavi jedan drugom, ako jedan drugog teško telesno povrede ili lakše telesno povrede u povratu;

4) ako usvojiac ili usvojenik živi ili pokušava da živi u nedozvoljenim odnosima sa bliskim srodnicima jednog ili drugog;

5) ako je u odnosima između usvojioca i usvojenika, jednostranom ili obostranom krivicom, došlo do teške i neotklonjive netrpeljivosti, mržnje ili neprijateljstva, usled čestih svađa, vređanja, klevetanja, tuče, potkradanja, neizvršenja obaveza izdržavanja itd;

6) ako je usvojiac ili usvojenik na duže vreme napustio zajednicu života bez opravdanih razloga, i to u bolesti ili u nevolji drugog, i na poziv da se vrati u zajednicu odbija da to učini;

7) ako usvojiac odnosno usvojenik bude osuđen zbog krivičnog dela protiv naroda i države ili izda domovinu;

8) ako se usvojiac ili usvojenik odao alkoholu, razvratnom životu ili drugim teškim porocima.¹¹

Postupak za raskid usvojenja rešenjem organa starateljstva na zahtev usvojioca ili usvojenika pokreće usvojiac odnosno usvojenik podnošenjem zahteva za raskid usvojenja organu starateljstva, navodeći u zahtevu razloge zbog kojih traži da se usvojenje raskine. Ovi razlozi moraju predstavljati, po oceni organa starateljstva, važne razloge. Zahtev za raskid usvojenja koji podnosi usvojiac, odnosno usvojenik je strogo lične prirode. Zato bi potomci jednog ili drugog mogli, u slučaju smrti usvojioca ili usvojenika, samo da nastave već započeti postupak za raskid usvojenja, a ne i da ga pokrenu.

Ako su bračni drugovi zajednički usvojili, oni mogu zajednički tražiti i raskid usvojenja. Međutim, usvojenje se može raskinuti i samo u odnosu na jednog bračnog druga i to onog koji je podneo zahtev za raskid navodeći u njemu važne razloge. U rešenju o raskidu usvojenja organ starateljstva može u smislu čl. 23. Osnovnog zakona o usvojenju, ako za to postoje opravdani razlozi, odrediti na teret usvo-

¹⁰ U članu 73. stav 1. Zakona o porodici Čehoslovačke Socijalističke Republike od 1964. godine govori se takođe o »važnim razlozima«. U članu 125. Zakonika o porodici i starateljstvu Narodne Republike Poljske od 1964. godine traži se postojanje »opravdanih razloga«.

¹¹ Videti M. Jovanović: citirani članak, str. 955.

jioca izdržavanje maloletnom usvojeniku do punoletstva. Takođe, organ starateljstva može, uzimajući u obzir imovno stanje usvojioca i usvojenika, odrediti na teret punoletnog usvojenika izdržavanje usvojiocu koji nije sposoban za privređivanje i nema sredstava za život.

Protiv rešenja organa starateljstva kojim se izriče prestanak usvojenja, usvojilac odnosno usvojenik koji se protivi jednostranom raskidu usvojenja može uložiti žalbu u roku od 15 dana po prijemu rešenja.

4. — *Raskid usvojenja sklapanjem braka između usvojioca i usvojenika.* Ovaj način prestanka usvojenja regulisan je u članu 24. Osnovnog zakona o braku.

Pošto usvojenje predstavlja bračnu zabranu, zaključenje braka između usvojioca i usvojenika nije dopušteno. Međutim, brak zaključen uprkos ovoj zabrani neće biti poništen. Odnos usvojenja koji je dotle postojao između lica koja su zaključila brak prestaje po sili zakona. Ne traži se nikakvo rešenje organa starateljstva niti ispitivanje bilo kakvih razloga. Ovo je potpuno razumljivo jer između usvojioca i usvojenika ne mogu postojati istovremeno odnos roditelja i dece i bračni odnos. Seksualni odnosi, koji čine osnovu bračnog odnosa, ne mogu postojati između roditelja i dece. Ravnopravnost bračnih drugova u ličnim i imovinskim odnosima ne može postojati istovremeno sa dužnošću usvojioca da podiže usvojenika, da ga zastupa, da upravlja njegovom imovinom. Ova dva odnosa se isključuju. Zato zasnivanjem bračnog odnosa po sili zakona prestaje odnos između roditelja i dece zasnovan usvojenjem, tj. prestaje odnos usvojenja.

IV. Kratak osvrt na slučajeve raskida usvojenja na teritoriji opštine Niš u periodu od 1947. do 1966. godine

Ovaj kratak osvrt na slučajeve raskida usvojenja u praksi organa starateljstva na teritoriji opštine Niš u periodu od 1947. do 1966. godine činimo s ciljem sagledavanja prakse organa starateljstva u vezi s ovim pitanjem. Do podataka koje ćemo u daljem izlaganju izneti došli smo uvidom u evidenciju organa starateljstva, pre svega, uvidom u predmete koji se tiču raskida usvojenja.

Na teritoriji Opštine Niš u periodu 1947—1966. zaključeno je 912, a od toga raskinuto 27 usvojenja. Broj raskinutih usvojenja, izražen u procentima, iznosi oko 9% od ukupnog broja zaključenih usvojenja.

Sporazum između usvojioca i usvojenika, odnosno njegovog zakonskog zastupnika shodno članu 20. Osnovnog zakona o usvojenju raskinuto je 14. usvojenja. Od toga je u dve trećine slučajeva usvojenje raskinuto sporazumno između usvojioca i maloletnog usvojenika. Zbog toga je organ starateljstva, shodno odredbi stava 2. pomenutog člana, ispitivao i cenio da li je u konkretnim slučajevima raskid usvojenja koristan za maloletnog usvojenika. Za nas su posebno interesantni razlozi zbog kojih je organ starateljstva ocenio da je u ovim slučajevima raskid usvojenja koristan za maloletnog usvojenika, i zato ćemo navesti neke karakteristične slučajeve.

U nekoliko slučajeva radilo se o usvajanju veoma male dece koja dugo vremena nisu znala da su usvojena. Život ove dece tekao je normalno sve do njihovog saznanja da su usvojena deca, kada je dolazilo do poremećaja odnosa u porodici po usvojenju. Tako je, na primer, u jednom slučaju maloletna usvojenica, po saznanju da je usvojeno dete i da ne živi sa pravim roditeljima, počela da pruža veliki otpor svojim usvojenicima, koji se manifestovao u neposlušnosti i grubom ponašanju. Najzad je otišla svojim pravim roditeljima, odbijajući da se ponovo vrati usvojiocima. U jednom drugom slučaju, radi se takođe o maloletnoj usvojenici koja je u školi i svome društvu slušala o tome šta za dete znače pravi roditelji i njihova ljubav, pa se kod nje, po saznanju da je ona usvojeno dete, javila neodoljiva želja da se vrati svojim roditeljima. Pošto je to bila želja i njenih roditelja, ona im se vratila.

Po našem mišljenju, organ starateljstva je u navedenim slučajevima pravilno postupio kada je našao da interes maloletnih usvojenica zahteva da usvojenje bude raskinuto. Pravilna je ocena organa starateljstva da je u ovim slučajevima za dete bolje da živi pored svojih pravih roditelja i u porodici koju ono želi. Utoliko pre kad to isto žele i njegovi roditelji.

Rešenjem organa starateljstva po službenoj dužnosti, shodno članu 21. Osnovnog zakona o usvojenju, raskinuto je samo jedno usvojenje. Razlog za raskid usvojenja bio je taj što usvojilac nije ništa preduzeo za školovanje maloletne usvojenice, nije vodio računa o njenom vaspitanju i odgoju uopšte, i što se nije ophodio prema njoj kao prema svom detetu, već je pokušao da sa njom stupi u intimne odnose.

Mišljenja smo da je odluka organa starateljstva o raskidu usvojenja u navedenom slučaju pravilna, jer su interesi maloletnog deteta zahtevali da se usvojenje raskine.

Rešenjem organa starateljstva na zahtev usvojioca ili usvojenika, shodno članu 22. Osnovnog zakona o usvojenju, raskinuto je 12 usvojenja. I ovde su za nas interesantni razlozi koje je usvojilac naveo a organ starateljstva ocenio kao važne razloge za raskid usvojenja. U većini slučajeva kao razlog za raskid usvojenja pojavljuje se napuštanje usvojioca od strane usvojenika zbog poremećenih i nepodnošljivih odnosa u porodici po usvojenju. Analizirajući ove slučajeve, došli smo do zaključka da je u većini njih najpre dolazilo do poremećenosti odnosa između usvojioca i usvojenikovih roditelja. Ovo se javljalo kao posledica poremećenih bračnih ili neraščišćenih imovinskih odnosa. Roditelji usvojenika, posredno ili neposredno, uticali su na svoje dete, te je kasnije dolazilo do poremećaja odnosa između usvojioca i samog usvojenika, i najzad do raskida usvojenja.

U jednom slučaju razlog za raskid usvojenja bilo je telesno povređivanje usvojlaca od strane usvojenika, zbog čega je protiv usvojenika pokrenut krivični postupak.

Bilo je i nekoliko slučajeva raskida usvojenja na ovaj način zbog teške poremećenosti u odnosima usvojioca i usvojenika, do koje je došlo usled saznanja usvojenika za usvojenje. Iznenadnim saznanjem

za usvojenje dolazilo je do nagle promene u ponašanju usvojenika, zatim i u odnosima sa usvojiocem, koji su do momenta saznanja za usvojenje bili dobri.

Ovi slučajevi, kao i slučajevi koje smo kao primer naveli prilikom naših izlaganja o raskidu usvojenja po članu 20. Osnovnog zakona o usvojenju na teritoriji opštine Niš, pokazali su nam da je pitanje obaveštenja deteta o činjenici usvojenja od velikog praktičnog značaja, tj. da je pitanje vremena i načina obaveštavanja deteta o usvojenju od velike važnosti za odnose između usvojioca i usvojenika i uopšte za odnose u porodici po usvojenju. U pravnoj teoriji o ovom pitanju zastupaju se različita mišljenja. Tako po jednom mišljenju, usvojeno dete treba obavestiti o činjenici usvojenja još u njegovoj najranijoj mladosti, bez obzira na to što ono tada ne može da shvati značaj i suštinu usvojenja. Ima, međutim, i suprotnih mišljenja, a naime da dete ne treba uopšte obavestavati o usvojenju, jer postoji verovatnoća da ono to nikada i ne sazna, ili bar da ga ne treba obavestavati u najranijoj mladosti kad ono ne može da shvati suštinu odnosa u kome se nalazi. Nama se čini da je rešenje ovog pitanja izraženo u prvom mišljenju najprihvatljivije. I navedeni primeri iz prakse organa starateljstva uveravaju nas u opravdanost mišljenja da usvojeno dete treba upoznati sa pravom situacijom još u njegovoj najranijoj mladosti. Na taj način usvojeniku bi se pružila mogućnost da postepeno shvata i razume položaj u kome se nalazi i bile bi izbegnute nagle promene u njegovoj emotivnoj sferi. Osim toga, dete bi trebalo obavestiti o činjenici usvojenja na najpogodniji način i od strane za to najpogodnijih ličnosti. Mišljenja smo da bi se na taj način mnoga usvojenja sačuvala od eventualnog raskida do koga može doći, kao što smo videli, zbog poremećaja odnosa između usvojioca i usvojenika, koji su često prouzrokovani slučajnim i iznenadnim saznanjem usvojenika za usvojenje.

Mirsa Mijačić—Cvetanović
asistent Pravno-ekonomskog
fakulteta u Nišu

RÉSUMÉ

L'auteur constate que dans le droit yougoslavie existe seulement l'adoption dissoluble, à la différence de certains autres systèmes juridiques qui, outre l'adoption dissoluble, reconnaissent aussi une telle sorte d'adoption qui ne peut pas être dissoute. En exposant les divers procédés de dissolution de l'adoption (par un accord entre l'adoptant et l'adopté, par une décision de l'organe de tutelle sur demande de l'adoptant ou de l'adopté et par le mariage entre l'adoptant et l'adopté) l'auteur a mentionné plusieurs exemples de la pratique des organes de tutelle et de la pratique judiciaire. A ce sujet il a tout particulièrement insisté sur l'importance de la question de renseigner l'enfant qu'il a été adopté dans sa prime jeunesse. De cette ma-

nière on pourrait, de l'avis de l'auteur, préserver un grand nombre d'adoptions d'une dissolution éventuelle qui peut résulter des troubles survenus dans les rapports entre l'adoptant et l'adopté, qui sont souvent provoqués lorsque l'adopté apprend par hasard ou soudainement qu'il est un enfant adopté.

En ce qui concerne la cessation de l'adoption par la mort de l'adoptant qui n'a pas de descendants, l'auteur a signalé que cette question est l'objet de conceptions divergentes dans la théorie juridique yougoslave. Il s'est rallié à l'opinion des auteurs juridiques qui considèrent que l'adoption ne cesse jamais par la mort de l'adoptant, sans égard au fait s'il a ses propres descendants ou s'il n'en a pas.

